

1972

ЮРИЙ БЕГУНОВ (Ленинград)

„СЛОВО ПОХВАЛЬНОЕ КЛИМЕНТУ РИМСКОМУ“ —
ПРЕДПОЛАГАЕМО СЪЧИНЕНИЕ
НА КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ

ЖЕЛЯЗКО ЖЕЛЯЗКОВ

ЕДИН ОТ ЖЕРТВЕНИТЕ КЛАДИ

ОТДЕЛЕН ОТПЕЧАТЪК
ОТ СПИСАНИЕ *ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА*
ГОДИНА XXVII, 1972, КНИЖКА 2

Ю. БЕГУНОВ (Ленинград)

„СЛОВО ПОХВАЛНОЕ КЛИМЕНТУ РИМСКОМУ“ — ПРЕДПОЛАГАЕМО СЪЧИНЕНИЕ НА КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ

Литературната дейност на знаменития българин, просветителя на славяните Константин-Кирил Философ, както е известно, обхваща следните групи произведения: 1) молитви, 2) паметници, свързани с така нареченото „второ откриване“ на мощите на Климент Римски, 3) полемични „слова“, 4) трудове, свързани със създаването и разпространението на славянската писменост, 5) догматични съчинения, 6) преводи.

Съвременната българистика постигна големи успехи, уточнявайки обема и съдържанието на много от предполагаемите съчинения на солунските братя, които не са стигнали до нас в своите по-стари преписи. В числото на последните е цикълът съчинения, посветени на папата Климент Римски, ученик на апостол Петър.

Легендите за папата-каторжник, който бил приел мъченическия венец в началото на II в. от н. е. близо на Херсонес Таврически, вдъхновили Константин Философ да се заеме с търсенето на останките на този мъченик през време на Хазарската си мисия 860—861 г. От време на време, завръщайки се в града от мисионерските си пътешествия из Крим, Причерноморието и Хазария, той разпитвал местните жители за римския светец. Тъй като тези разпитвания не довели до никакви резултати, то той сам започнал да разказва за живота и делата на Климент, подтиквайки по такъв начин херсонските граждани към търсене. Накрая се установило, че останките на Климент се намират на 45 стадии от самия град, на полупотъпнато островче в един от заливите (сега известен под името Казачья бухта).¹ Херсонецът Дигица се съгласил да заведе Константин до това място.

На 30 януари 861 г. за там се отправя на кораб голяма експедиция начело с Константин и херсонския епископ Георгий. Участниците в експедицията успяват да намерят някаква полуразрушена и полузасипана с пясък гробница, покрита със свод. Започват да копаят, пейки свещени химни, а с настъпването на мрака запалват свещи и продължават работа. Накрая изкопават останки на някакъв човек и ръждясала котва до него. На връщане, на 10 стадии от островчето, виждат светлини на брега: това бил стратегът Никифор, владетел на Херсонес, който излезнал заедно със свитата си да ги посрещне. Едва към 10 ч. вечерта пристигат в града.

Новонамерената светиня бива положена първоначално в извънградската черква св. Созонт, а след това е пренесена в самия град, в черквата св. Леонтий, където през цялата нощ се отслужват молебени; на следващата сутрин жителите на града обикалят с останките на Климент около градската стена и накрая ги поставят в катедралната черква на апостолите Петър и Павел.

Тази история, научена от смирския митрополит Митрофан, свидетел на търсенето, откриването и пренасянето на мощите на св. Климент, константинополският библиотекар Анастасий разказва в писмото си до валетрийския епископ Гаудерих (875—876 г.).²

Съгласно библиотекарят Анастасий Константин Философ е написал през втората половина на 860 — началото на 861 г. три съчинения на гръцки език, посветени на Климент

¹ А. Л. Бертье—Делагард, Древности южной России, Раскопки Херсонеса. *Материалы по археологии России*, изд. имп. Археологическою комиссиею, № 12. СПб., 1893, с. 58—63; E. S s e r, Wo fand der hl. Konstantin-Kyryll die Gebeine des hl. Clemens von Rom?—In: Cyrillo-Methodiana. Zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven 863—1963. Im Auftrage. des Görres-Gesellschaft hrsgb. von M. Hellmann, R. Olesch, B. Stasiewski, F. Zagiba. Köln—Graz, 1964, S. 126—147.

² *Извори за българската история*, Fontes historiae bulgaricae, т. VII. Латински извори за българската история, т. II, съставили и редактирали И. Дуйчев, М. Войнов, С. Лишев, Б. Примов, София, 1960, с. 203—207.

Римски: 1) *Brevis historia*, 2) *Sermo declamatorius*, 3) *Hymnus*. Първите две от тях Анастасий превел на латински език и ги изпратил в Рим на Гаудерих. Последният съвместно с дякона Йоан Химонид, използвайки за основа тези преводи, съставя през 879—882 г. съчинения на латински език в три книги *Vita sancti Clementis I, papae Romani*, което не е стигнало до нас в пълния си вид, но било използвано в началото на XII в. от остийския епископ Лъв за съставянето на *Vita cum translatione sancti Clementis*.³

Вероятно между 861 и 869 г. Константин Философ превежда от гръцки на български език *Brevis historia*; текстът на този превод, малко изменен и поднозен от по-късните преписвачи, се е запазил в няколко староруски преписи от XV—XVI в. „Слова на пренесение мошеъм преславнаго Климента, историчьскоую имоуще бесъдоу“.⁴ Досега не ни бяха известни нито гръцките, нито славянските текстове на *Sermo declamatorius* и *Hymnus*. Действително някои от изследователите предполагат, базирайки се на свидетелството на Анастасий библиотекар, че тези текстове са били кратки и че те биха могли да се запазят в състава на „Слова на пренесение мошеъм преславнаго Климента“ от думите „Сице убо, о братие, нескудное се богатство . . .“ до думите „ . . . пренощения мошеъм сва таго Климента сотвори“.⁵ Все пак запазилият се текст е твърде кратък за едно такова специално тържествено похвално „слово“, което вероятно е било произнесано от Константин-Кирил на гръцки език в деня, посветен на Климент, пред стемплия се на народ в катедралната херсонска черква „Апостол Петър и Павел“. Последният раздел от „Слова на пренесение мошеъм“ е в органическо единство с останалите раздели на този паметник, явявайки се нещо като стихотворение в проза, добавено към историческото повествование за търсенето, намирането и пренасянето на мощите на мъченика. „Словото“ обаче е по характер произведение от епидейктичката ораторска проза и се отнася към поджанра „слова на откритие и пренесение мошей святых“.

Обикновено тяхната първа главна част (*Narratio*) се състои от разказ или сказание, където постепенно и обстоятелствено се предават подробностите около търсенето и намирането на мощите и тяхното пренасяне от едно на друго място. Втората главна част (*Argumentatio*) представлява пишна и изискана похвала на добродетелите на светеца, отразя-

³ F. Grivec, F. Tomšić, *Constantinus et Methodius Thessalonicenses, Fontes*. — In: *Radovi Staroslavenskog instituta*, t. 4, Zagreb, 1960, s. 64—66.

⁴ J. Vašica, 1) *Slovo na prenesenie mošem preslavanago Kлимента neboli Legenda Chersonska*. — *Acta Academie Velehradensis* vol. 19, Olomuc, 1948, p. 38—80; 2) *Die Korsuner Legende von der Überführung der Reliquien des heiligen Clemens*. Hrsgb. und eingeleitet von Josef Vašica. München, 1965, S. 73—80 (и двете последни издания на Вашица са критически, като са взети под внимание известните нему преписи). Ново критическо издание на текста, като се вземат под внимание 8 преписа, подготвя в последно време Б. Ст. Ангелов (вж. Б. Ст. Ангелов, 1) За едно още неиздадено съчинение на Кирил Философ, *Археология*, год. XI, София, 1969, кн. 2, с. 6—9; 2) Кириловият химн в чест на Климент Римски, в кн. *Константин-Кирил Философ*, доклади от симпозиума, посветен на 1100-годишнината от смъртта му, София, 1971, с. 255—269). Също така П. Шафарик, О. М. Бодянский, А. Е. Викторов, Ю. Трифонов, Н. Ван-Вейк и в последно време Е. Георгиев привеждат убедителни аргументи в полза на негово авторство (вж. Ю. Трифонов, Две съчинения на Константина Философа (св. Кирила) за мощите на св. Климента Римски, *Списание на Българската академия на науките*, кн. 48, клон историко-филологичен и философско-обществен, 23, София, 1934, с. 192—206; N. Van Wijck, О языке Слова на пренесение мошей св. Климента, *Byzantinoslavica*, t. 1, Prague, 1929, с. 10—15; Е. Георгиев, Кирил и Методий — истината за създателите на българската и славянска писменост, София, 1969, с. 134—140).

⁵ Вж. А. Теодоров-Валан, Кирил и Методий, т. II, София, 1934, с. 123—129, 131; Ю. Трифонов, Две съчинения на Константина Философа . . . , с. 219, 240; Е. Георгиев. 1) Две произведения на Константин-Кирил, София, 1938; 2) *Die Italienische Legende, Verfasser, Entstehungszeit, Quellen, Bedeutung für die Kyrill- und Method-Frage, Entstehungszeit der Pannonischen Legende des heiligen Kyrill*, Sofia, 1939, S. 29—32; 3) Кирил и Методий — основоположници на славянските литератури, София, 1956, с. 76—87; 4) Кирил и Методий — истината за създателите на българската и славянска писменост, София, 1969, с. 130—143; I. Dujčev, 1) *Zur literarischen Tätigkeit Konstantinus des Philosophen*. — *Byzantinische Zeitschrift*, Bd. 44, München, 1951, S. 109—110; 2) *Constantino Filosofo nella storia della letteratura bizantina* — In: *Studi in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni Maver* Roma

наша общото ликуване на проповедника и преживяващите заедно с него слушатели. Заключението (Peroratio) на тези „Слова“ обикновено се състои от молитвени обръщения към светеца с молба за помощ и застъпничество и напомня по своята форма химн. Такава структура била характерна за всички византийски похвални „слова“ от така наречения „втори тип“, съчетали в себе си енкмия с химна и получили разпространение в християнската литература, като се започне от V в.⁶ Така че „Слово на пренесение мошешъ преславнаго Климента“ е едно цялостно, а не мозаично произведение. И ако някои отделни части на текста се оказват съвучни с други, недостигнали до нас произведения на Константин Философ — *Sermo declamatorius* и *Hymnus*, това може да бъде обяснено с факта, че принадлежат на един и същи автор. Ние нямаме право да отъждествяваме стигналата до нас заключителна част на „Словото“ с недостигналите до нас *Sermo* и *Hymnus*, тъй като VIII-ят (според разпределението на И. Вашица) заключителен откъс от „словото“ е неизвестен в отделен вид в ръкописната традиция, а неговото стилистично сходство с химните от „втория тип“ на празничните „слова“ все още не свидетелства за това, че той първоначално е представлявал отделно произведение.

И *Sermo*, и *Hymnus* са били несъмнено произведения със значителен обем, написани специално за да бъдат произнасяни на глас в тържествена обстановка. Имайки пред вид това, че според свидетелството на Анастасий Библиотекар *Hymnus* на Константин е бил изучаван във Византия от слушателите в гръцките училища от втората половина на IX в., следва да бъде потърсен неговият текст сред малкоизвестните и неописани все още гръцки служебни и учебни ръкописи. *Sermo declamatorius* и *Hymnus* са могли да бъдат преведени на български език от Константин-Кирил или Методий или от техните ученици. Някои други изследователи смятат, че текстът на *Hymnus* или една част от него може да бъде възстановен от заключителната част на *Legenda Chersonica* от „w преславей и преславне предъ всеми...“ и до „...свѣтло творащаа присно честное твое свѣтло явленіе моше твоих,

Христа истиннаго Бога нашего со шдем и со свѣтлымъ дѣухомъ, нынѣ и в бесконечныа вѣки вѣкомъ дминь.“⁷ Но както пише Б. Ст. Ангелов, „Тази постановка не е приемлива по две съображения: 1. Въпросният пасаж идва като естествено заключение, обобщение на казаното преди това: то е напълно в духа на похвалното слово като литературен жанр, както добре се вижда от много други подобни слова през средновековието; 2. Текстът на това заключение не е нито толкова голям, нито толкова по-различен стилистично-езиково от предишните части, за да бъде причина за смущението у Анастасий Библиотекар, в резултат на което той да се откаже от превода на химна“.⁸

Наистина този текст е твърде кратък и прозаичен за химн: той много повече прилича на заключение на „Похвално слово“, отколкото на химнографичен откъс, с който впрочем той съставя органично цяло. Е. Георгиев, И. Дуйчев, Б. Ст. Ангелов, с по-голяма или по-малка вероятност за откритие, търсят следите в този химн в старобългарската редакция на канона, посветен на Климент Римски.⁹

Такава постановка на въпроса е възможна, т. е. не е изключено недостигналият до нас *Hymnus* да е станал един от източниците за създаване на този канон. Обаче ние не можем точно да посочим тези или онези редове от канона и да твърдим, че именно това са следите от химна.

В старославянските ръкописи са се запазили не само преводите на гръcko-латинските легенди за Климент Римски, а и оригинални съчинения на самите славяни за него.

⁶ Т. поп Тодоров, *Омилетика* (пълн курс), ч. 2, история на проповедта, т. 2, Средновековна и нова проповед, София, 1959, с. 22—23.

⁷ Вж. например А. Теодоров-Балан, *Кирил и Методий*, т. II, с. 131.

⁸ Б. Ст. Ангелов, *За едно още неиздирено съчинение на Кирил-Философ*, с. 7.

⁹ I. Duǰev, *Die Hymne von Konstantin-Kyrill dem Philosophen zu Ehren des hl. Klemens*. — In: *Festschrift für Margarete Wolther zum 70 Geburtstag am 4 Dezember 1967*, Hrsgb. von P. Brang in Verbindung mit H. Brauer und H. Jablonowski. Heidelberg, 1967, S. 46—53; Б. Ст. Ангелов, 1) *Из старата българска, руска и сръбска литература*, София, 1958, с. 7—18; 2) Няколко наблюдения върху книжовното дело на Климент Охридски, в кн. *Климент Охридски*, сборник от статии по случай 1050 години от смъртта му, София, 1966, с. 81—90; 3) За едно още неиздирено съчинение на Кирил Философ. с. 6—9; 4) Кириловият химн

Освен Константин-Кирил, специални съчинения за римския мъченик е написал и Климент Охридски. Това са Похвала святому Клименту, патриарху римскому¹⁰ и както се предполага Канонъ Клименту Римскому.¹¹ Известни са също така и две редакции на руското „Слово о чуде Климента Римского о отрочати“.¹²

П. А. Лавров вече е публикувал почти всичко, което е известно от старобългарската писменост за папа Климент. „Остана — пише той — само една статия — Слово похвалное священномученикѣ Клименту, ученику святаго апостола Петра. Това слово, което сега ни е известно само от указанието към съдържанието на Макаровите чети-миней, естествено ще намери своето място в изданието за месец ноември. То доколкото ни е известно, досега не се среща никъде“.¹³

През 1928 г. за „Слово похвалное“ си спомня Н. К. Николски, като се позовава на П. А. Лавров.¹⁴ Оттогава в научната литература не срещахме упоменаване на този паметник. В излязлото през 1916 г. поредно издание на „Памятники славянорусской письменности... I. Великие Миней-Четьи. Ноябрь, дни 23—25“ текста, от който се интересуваме, го няма: извън пределите на издадената книга остава и голяма част от обширното житие на Климент (нач.: „Климент Иакову господину, епископу . . .“), което може да бъде прочетено в ръкописа преди „Слово похвалное“ на л. 1156 об. — 1186 об., и „Краткое чудо св. Климента о отрочати и принесение мощем св. великомученика Климента от глубины морския в Корсунь“ (нач.: „Иже и чудесѣмъ богъ прославлял . . .“), което може да бъде прочетено в ръкописа след „Слово похвалное“ на л. 1207—2207 об.¹⁵

Целият доста обширен текст на „Слово похвалное“ сега е подготвен от нас за издаване според ноемврийската миней на успешния списък от великите чети-миней на митрополит Макарий¹⁶ и, както се надяваме, ще се появи в една от нашите по-нататъшни работи. А засега ние бихме желали да хвърлим светлина по някои въпроси, свързани със съдържанието на „Слово похвалное“.

Паметникът се състои от три части:

Отначало се чете предисловието, в което проповедникът обявява, че той е събрал сведения за Климент от много книги и чрез „малко слово“ и „кратка беседа“ е решил да разкаже за светия мъж с езика на неговите собствени съчинения.

След това следва главната част, в която римлянинът разказва за своя собствен живот. Той произлизал от благородно римско семейство, което се намирало в родствени връзки с императорския дом. От ранна възраст той се интересувал от философските проблеми за безсмъртието на душата, произхода на битието и човека, но никъде, от нито една философска школа той не успял да получи удовлетворителни отговори на своите въпроси. Тежък недъг го приковал към леглото. Скоро узнал, че в далечна Юдея се е появил неизвестен проповедник, нарекол себе си син на бога. Тогава 23-годишният Климент тргнал за Юдея. Неблагоприятни ветрове приковали кораба към бреговете на Египет. В Александрия Климент се запознал с апостол Варнава, приема неговото учение, а след това заминава за Це-

¹⁰ 1) А.И.Н. Попова, Описание сборника № 20 Чудова монастыря, под наблюдением В. Н. Щепкава, *ЧОИДР*, М., 1889, кн. 3, с. 71—79. 2) Памятники славяно-русской письменности, издаваемые Археографической комиссией, I Великие Миней Четьи, Ноябрь . . . дни 23—25, стлб. г глаз — г т м г. 3) Климент Охридски, *Собрани съчинения*, том първи, обработили Б. Ст. Ангелов, К. М. Куев, Хр. Кодов, София, с. 287—305.

¹¹ Вж. В. И. Яги ч, Служебные Миней за сентябрь, октябрь и ноябрь в церковно-славянском переводе по русским рукописям 1095—1097 гг. СПб., 1886, с. 453—456; П. А. Лавров, Жития херсонских святых . . . , с. 177—180.

¹² Вж. М. А. Оболенский, О двух древнейших святыхнях Киева, *Киевлянин*, кн. 3, Киев, 1850, с. 144—147; А. И. Оболевский, Чудо св. Климента папы Римского. Древнерусское „слово“ домонгольского периода, *ИОРЯС*, т. VI, СПб., 1901, кн. I, с. 1—8.

¹³ П. А. Лавров, Жития херсонских святых в греко-славянской письменности, в кн. *Памятники христианского Херсонеса*, вып. II, М., 1911, с. IV.

¹⁴ Н. К. Никольский, К вопросу о сочинениях, приписываемых Кириллу Философу, *И по РЯС АН*, т. I, Л., 1928, кн. 2, с. 416, прим. 2.

¹⁵ Памятники славяно-русской письменности, изданные имп. Археографическою комиссиею, I, ВМЧ, вып. 9, ч. 2, ноябрь, дни 23—25, СПб., 1916.

¹⁶ По вып. 1882 в БИМ. *Славянская письменность*, т. 1, с. 200—215.

зария Стратонска, за да се срещне с хората, лично познати с Исус Христос. Тук, представен от Варнава на апостол Петър, Климент се присъединява към шестнадесетте ученици на последния, става свидетел на ожесточените спорове на Петър със Симон Самарянин, а също така и очевидец на успешната проповедническа дейност на апостола в страните от Източното Средиземноморие. На третия месец от странствованията, в Триполи (Сирия) Петър покръства Климент и му помага да намери братята си, майка си и баща си, с които юношата бил разделен 12 години. На път от Триполи за Лаодикия Климент разказва на Петър своята история. Когато Климент бил още малък, майка му Матидия и двамата му по-големи братя-близнаци се отправили на морско пътешествие от Рим за Атина. След няколко години бащата на Климент, като не получил никакви вест за изчезналите членове на семейството, тръгнал да ги търси и също изчезнал без вест. И-ето вече 20 години, от- както Климент се разделил със своите близки. Когато чул тази история, Петър се просъзлил и похвалил отец Климент за благочестивите страдания.

Скоро апостолът заедно със спътниците си пристигнал на остров Арад, за да види чудните колони с гроздове, работа на скулптора Фидий. Тук Петър неочаквано срещнал една просякinya, която се оказва Матидия. Тя разказва на апостола своята история. Корабът, на борда на който пътувала с децата си, претърпял корабкрушение. Матидия, изгубила по време на бурята Фавстин и Фавстиниан, като по чудо се спасила: вълните я изхвърлили на брега на един остров, където намерила подслон у вдовциата на някакъв моряк.

Апостол Петър помогнал на нещастната майка отново да намери и трите си сина. Историята на братята на Климент е следната: след корабкрушението момченцата били спасени от пирати, които после ги продали в робство в Цезария Стратонска под имената Никита и Акила. Те били купени от сиропинийката Юста, станала по-късно жена на апостол Петър. Юста им дала добро образование на първо време те изучавали гръцките философи и Мойсеевия закон заедно със Симон Волхв. Отначало юношите станали привърженици на мистичното учение на Самарянин от Гита, а след това се срещнали със Закхей, който им доказал предимството на учението на Петър.

След обрета на покръстването, което извършил Петър над Матидия, към тях се при- ближил висок старец-ратай и започнал да им говори за това, че техните молитви са напразни, тъй като бог няма. Започнал спор. Много скоро се изяснило, че приказливият непознат е мъжът на Матидия Фавст, астролог. Напразно той няколко години чакал вест от Атина, от жена си и синовете си, накрая той сам тръгнал да ги търси, но претърпял кораб- крушение, като по чудо се спасил, попаднал при пирати и бил продаден в робство, избягал, започнал да се скита, докато в Лаодикея не срещнал апостол Петър, който му помогнал отново да се срещне със своите близки.

Разказът за семейството на Климент следва едновременно с разказа за проповедни- ческата дейност на апостол Петър и споровете му със Симон Волхв, който пътувал от град на град из Източното Средиземноморие, проповядвайки срещу християните.

Веднъж даже се наложило бащата на Климент да стане арбитър на четиридневния диспут между Петър и Симон. Той присъдил победата на първия. От желание да си отмъсти, самарянинът от Гита решава да си направи една лоша шега с бащата на Климент: след като го поканва на вечеря, той намазва лицето му с някаква вълшебна смес, при което Фавст изгубва своето собствено лице, а приема лика на Симон; децата и жената на Фавст се ужасяват. Тогава апостол Петър решава да използва шегата на мага в негова вреда. С лика на самарянина Фавст-пристига в Антиохия, настроена от Волхв враждебно към християните, покаява се публично на търговския площад и призовава гражданите да вярват на апостол Петър. Апостол Петър, след като покръства и изцелява Фавст, пристига в Анти- охия, където с успех проповядва християнството.

Римският цезар, като научил от Антиохийския игемон Корнилий, че Матидия и Фавст са намерени, изпраща хора да доведат неговите роднини, радостно ги посреща в столицата и щедро ги възнаграждава. Климент, Акила и Никита продължават да странствуват с апостол Петър, докато накрая стигат до Рим, където заедно с него покръстват хората и ги учат да вярват в Христа. Почувствувал приближаването на смъртта, Петър свиква вярващите в черквата на Валетри, провъзгласява Климент за свой приемник и го ръкополага за римски епископ.

И така, след като разказва чрез думите на самия Климент трогателната история на едно римско семейство, авторът на „Слово похвално“ в заключение възхвалява ученика на апостол Петър за твърдостта във вярата, за предаността към заветите на учителя и за издръжливостта по време на мъченията. Той се надява, че чрез молитвите на мъченика ще

Като цяло „Слово похвално“ само условно може да бъде отнесено към произведението на ораторската проза. С поджанра на тържественото красноречие го сближава днешното му от автора заглавие, а също така и предисловието и заключението, в което личи ярко изразеното желание на проповедника да прослави мъченика Климент за неговите дела и добродетели.

Все пак главната част от „Слово похвално“ е едно твърде обстойно повествование за живота и приключенията на Климент и неговото семейство. То и по форма, и по съдържание напомня късноантичния роман от християнски тип — „Климентини“ (книгите „Беседи“ и „Срещи“), написан в IV в. от представител на гностиците-ариани не без влиянието на антиохийската школа.

И така, ако допуснем, че „Слово похвално“ принадлежи на Константин-Кирил, предизследователите на старобългарската литература биха се открили възможности за изучаване на съдбата на елинистичния роман върху българска почва.

Анализът на източниците за това „слово“ и всички възможни обстоятелства около неговото възникване ще станат предмет на специална наша работа. Сега ние си даваме отчет за това, че да се определи Слово похвално за свещенномученикът Клименту като произведение на Константин-Кирил Философ е доста трудно заради липсата на терминологични, езикови и други критерии за стила на първоучителя на славяните в качеството му на писател; някои трудности възникват и във връзка с голямата, почти 700-годишна отдалеченост на московските преписи от епохата на вероятното създаване на произведението за това време първоначалният слой на езика от паметника би могъл да претърпи значителни изменения — обновяване и изопачения — преди всичко под влияние на тази езикова среда в която той е бил преписван. Пълното изследване на езика на „Словото“ върху основата на двата запазили се руски преписа би могло да даде съществен материал на онези изследователи, които биха пожелали да проверят тази наша хипотеза: съдържа ли Слово похвално за свещенномученикът Клименту древния текст на Кириловото *Sermo de clamato* *togius* в същата степен, в която „Слово на пренесеніе мощемъ преславнаго Климента“ съдържа Кириловия текст на *Brevis historia*?